

PREPOŠŤSKÁ KNIŽNICA RÁDU AUGUSTINIÁNOV V NOVOM MESTE NAD VÁHOM

MGR. DANA CHALUPEKOVÁ

In the article, the author presents the history and collections of the Provost Library of the Order of Saint Augustine in Nové Mesto nad Váhom and explains the history of the Augustinian Prepositure in this town, the only one on the territory of Slovakia, the activities of the Order of Saint Augustine and their contribution to the construction of the library. The Provost Library of the Order of Saint Augustine in Nové Mesto nad Váhom is one of the most significant historical church libraries in our territory, and the only prepositure of regular canons of Saint Augustine on the territory of Slovakia. Historical library collections and historical libraries constitute a significant part of Slovak cultural identity, since they document educational and cultural developments over the course of centuries. The predominant part of historical library collections is comprised of Church libraries which began to appear in our territory in the form of Church collections in the 12th century.

Keywords: history and collections; Provost Library; Order of Saint Augustine; Church libraries

 dana.chalupekova@fhv.uniza.sk

 Katedra mediamatiky
a kultúrneho dedičstva
Fakulta humanitných vied
Žilinská univerzita v Žiline

 <http://www.kmkd.fhv.uniza.sk/>

ÚVOD

Napriek tomu, že historické knižné fondy alebo historické knižnice sú dôležitou súčasťou nášho kultúrneho dedičstva, nerezonujú až tak v povedomí väčšej laickej verejnosti. Významné sú predovšetkým z hľadiska našej kultúrnej identity, pretože dokumentujú vzdelanosť a kultúrny vývoj na našom území v priebehu storočí. Veľkú časť historických knižných fondov tvoria cirkevné knižnice, ktoré sa na našom území začínajú objavovať vo forme chrámových zbierok už v 12. storočí. Medzi cenné cirkevné knižnice patrí aj *Prepoštská knižnica rádu augustiniánov* v Novom Meste nad Váhom. V tomto meste sa uchováva i doklad o existencii jedinej augustiniánskej prepozitúry na Slovensku – Prepozitúra Panny Márie. Jej súčasťou bola aj jediná knižnica regulárnych kanonikov sv. Augustína na území Slovenska.

V príspevku sa pokúsime stručne priblížiť dejiny prepozitúry v Novom Meste nad Váhom, činnosť augustiniánov a ich súvis s historickou knižnicou, ktorá dnes tvorí súčasť nášho kultúrneho dedičstva.

AUGUSTINIÁNI A PREPOZITÚRA PANNY MÁRIE V NOVOM MESTE NAD VÁHOM

Augustiniáni v stredoveku na území Uhorského kráľovstva tvorili menej rozšírené rehole. V tom období vzniklo len okolo štyridsať kláštorov. Na území dnešného Slovenska mali štyri rehoľné domy, a to vo Veľkom Šariši (Kláštor sv. Stanislava), Hrabkove (Kláštor sv. Ducha), Bardejove (Kláštor sv. Jána Krstiteľa) a v Spišskom Podhradí (Kláštor sv. Alžbety). Je zaujímavé, že tieto slovenské augustiniánske kláštory ležali v stredoveku na pomerne malom území – tri v Šariši a jeden na Spiši. Ich založenie možno datovať do 13. (Veľký Šariš), 14. (Hrabkov, Bardejov) a 15. storočia (Spišské Podhradie). Kláštory postupne zanikali v dôsledku šírenia reformácie v 16. storočí. V Hrabkove a v Spišskom Podhradí zanikli úplne, avšak vo Veľkom Šariši sa čiastočne zachovala kaplnka a v Bardejove dodnes existuje takmer celý kláštorný komplex (Huťka, 2015, s. 107). Bardejovský kláštor sv. Jána Krstiteľa plnil úlohu aj intelektuálneho miesta a svojou knižnou kultúrou sa zapísal do života stredovekého Bardejova. Bardejov-

skí rehoľníci boli známi aj skriptorskou činnosťou (Huťka, 2015a).

V súčasnosti je v Novom Meste nad Váhom doložená existencia jedinej augustiniánskej prepozitúry na Slovensku – Prepozitúra Panny Márie. Jej vznik je spojený s príchodom benediktínov, ktorých do Nového Mesta poslal prvý uhorský kráľ sv. Štefan. Tento jeho počin súvisel s kristianizačnou prácou, pričom sa snažil nadviazať nielen na starú kresťanskú tradíciu svojho územia, založenú sv. Cyrilom a Metodom, ale aj na základy mariánskeho kultu, o ktorý sa opieral. Predpokladá sa, že benediktíni mohli do Nového Mesta prísť najskôr okolo roku 1015. Po príchode si začali vytvárať aj zázemie kláštora. Nezostali tu však dlho, pretože územie starej moravskej a považskej cesty sužovali dlhotrvajúce boje medzi nemeckými, českými a uhorskými vojskami. Benediktíni mesto koncom 11. storočia opustili a presťahovali sa na Skalku pri Trenčíne.¹ Do Nového Mesta sa vrátili až po roku 1263, keď im mariánsky kostol vrátil Belo IV. (Gábriš, 1968, s. 10 – 14). Príchod rehoľných kanonikov z rádu sv. Augustína súvisí so založením prepozitúry sedmohradským vojvodom Ctiborom, ktorému kráľ Žigmund daroval v roku 1388 Nové Mesto aj s hradom Beckov. V roku 1413 vyjednával o možnosti založenia prepozitúry na pútnickom mieste s ostrihomským arcibiskupom Jánom Kanižaym a 16. januára 1414 dal v Budíne vyhotoviť listinu, aby mohol založiť augustiniánsku prepozitúru pri chráme Panny Márie v Novom Meste.

Gábriš (1968, s. 16 – 21) píše, že „*prepoštom sa stal Peter a s ním tam bolo umiestnených, ako sa uvádza v listine, dvanásť bratov rehoľných kanonikov rádu sv. Augustína. Prišli z augustiniánskeho kláštora v Šternebrgu a z augustiniánskej prepozitúry v Prahe na Karlove, s ktorými Peter nadviazal kontakty.*“

V 16. storočí začínajú z Nemecka prenikať na územie dnešného Slovenska nové náboženské prúdy a s nimi spojená náboženská reformácia. Posledným prepoštom z augustiniánskej rehole bol Ondrej z Trenčína. Následne túto funkciu zastupovali svetskí kňazi a od roku 1570 evanjelickí duchovní. Katolíckej cirkvi sa ju podarilo získať späť až v období rekatalizácie v roku 1635, keď za novomestského prepošta bol vymenovaný Juraj Séčeni, ktorý poskytoval veľkú pomoc s rekatalizačnými aktivitami kardinálovi Petrovi Pázmaňovi. Pričinením Jakuba Hašku, ktorý na mieste prepošta pôsobil v rokoch 1666 – 1695, sa prepozitúra začala považovať za najbohatšie farské benefícium v ostrihomskom arcibiskupstve. Tesné

Prvá strana prvotlače Gratianus – Decretum cum commentario Bartholomei Brixiensis, 1481

spojenie prepozitúry s farou (praepositura curata), ktoré cisár Ferdinand III. v roku 1648 právne zakotvil, spôsobilo, že sa o toto beneficium nemohli uchádzať augustiniáni či iná rehoľa ako celok, ale výlučne len ako jednotlivci z radov svetského kléru. Od roku 1648 sa o patronát nad prepozitúrou staralo niekoľko šľachtických rodín (Gábriš, 1968, s. 61).

PREPOŠŤSKÁ KNIŽNICA

Neodmysliteľnou súčasťou prepozitúry bola aj knižnica, v ktorej sa nachádzali ručne písané knihy – kódexy. Ak išlo o významnejší kláštor, v knižnici sa nachádzali aj neliturgické knihy rôzneho (napríklad právneho) charakteru (Zmeták, 2012, s. 59). Medzi ne patrí aj *Decretum Gratiani*², ktorého vznik sa datuje na začiatok 13. storočia. Predpokladá sa, že kódex pochádza z Talianska, ale na konci 14. storočia bol už v Prahe, odtiaľ ho, pravdepodobne, získal Ctibor zo Ctiboric. Kódex prešiel následne do vlastníctva jeho syna, ktorý ho v roku 1424 daroval augustiniánskemu kláštoru v Novom Meste nad Váhom. O tejto donácii

svedčí vlastnícky rukopisný záznam *Liber canonico-regularium monasterii s. Marie in Vyhel quem donavit magnificus vir, dominus Styborius et fundator graciosus. Anno domini M^oCCCC^oXXIII^o*. Chýbajúce mladšie prípisky, ktoré by dosvedčovali jeho používanie, nasvedčujú tomu, že kódex v kláštore uchovávali ako cimélie, nie ako študijnú pomôcku (Pražák, 1966, s. 271). Kódex sa v 17. storočí dostal do pražskej Kapitulskej knižnice, odtiaľ do Archívu Pražského hradu (Šišmiš, 2001, s. 222).

Historickú knižnicu Prepozitúry Panny Márie odborné spracoval Igor Zmeták. Fond obsahuje 1 923 knižničných jednotiek. Z jazykového hľadiska je najviac zastúpená latinčina, po nej nemčina a francúzština. Od druhej polovice 19. storočia sa v tlačiach objavuje maďarčina. V zbierke majú najpočetnejšie zastúpenie homílie, cirkevné dejiny a filozofické diela. K uznávaným a často citovaným autorom sú vo fonde skoncipované celé súbory, napríklad súborné dielo Tomáša Akvinského obsahuje 23 kníh a sv. Augustín pozostáva z 18 titulov.

Ak sa pokúsime sumarizovať tlače vo fonde z časového hľadiska, tak v knižnici sa zachovalo 10 inkunábul (prvotlačé vydané do roku 1500) a 37 po-

stinkunábul, 79 kníh zo 16. storočia, 129 titulov zo 17. storočia a z 18. storočia 551 diel. Najviac uchovaných exemplárov pochádza z 19. storočia a 20. storočia. Najstaršou knihou vo fonde je prvotlač *Gratianus – Decretum cum commentario Bartholomei Brixienensis* od Michaela Wensslera, ktorý ju vydal v roku 1481 v Bazileji, ale aj rukopisný exlibris *Ex libris Ecclesiae Vag Uihelien a Petrij Hussar*. Zaujímavé slovacikálne dokumenty sú *Barinay Stephanus – Palatini Regni Hungariae chronologia* (Trnava 1752) a dve trnavské tlače (1740 a 1761) *Johanna Baptistu Prileszkého – Tractatus theologicus de Deo uno et Trino* (Zmeták, 2010, s. 323 – 324).

ZÁVER

Prepoštská knižnica rádu augustiniánov v Novom Meste nad Váhom patrí medzi cenné a zachované historické knižnice. Ide o knižnicu jedinej prepozitúry regulárnych kanonikov sv. Augustína na území Slovenska. Prepozitúra bola založená v roku 1414 hradným pánom Ctiborom z Beckova. Fond knižnice obsahuje 1 923 knižničných jednotiek. Knižnica už nie je aktuálne živým fondom, avšak pre bádateľov je dostupný jej katalóg v elektronickej podobe v Slovenskej národnej knižnici v Martine.

**Článok bol vypracovaný v rámci projektu APVV-19-0524 CHRONUM.
Chronológia dejín knižníc na Slovensku od počiatkov do roku 2020
(Chronologia historiarum bibliothecarum ab initio usque ad annum 2020).**

POZNÁMKY

- ¹ V benediktínskom kláštore na Skalke pri Trenčíne bol používaný antifonár (chórový spevník). Podľa profesora Marsinu ide o našu najstaršiu rukopisnú pamiatku, ktorá je datovaná do 14. storočia. Antifonár objavil Marsina ako súčasť kódexu v Budapešti v roku 1996 (Šišmiš, 2001, s. 222).
- ² *Graciánov kódex* je považovaný za základný výklad cirkevného práva. Zostavil ho v roku 1140 kamaldulský mních a profesor práva Gracián (Gratianus) na univerzite v Bologni. Rozsiahle normy kánonického práva sústredil do jednej systematickej zbierky a urobil z neho samostatnú právnu disciplínu. Týmto sa začala odluka kánonického práva od teológie v strednej Európe. Ide o cenné dielo z právneho, cirkevného a knižného hľadiska a jeden z dôležitých titulov po nástupe kníhtlače. Bližšie pozri Zmeták, 2012, s. 60.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

- GÁBRIŠ, Július. 1968. *Dejiny prepozitúry Panny Márie v Novom Meste nad Váhom*. Bratislava : Obzor 1968.
- HUŤKA, Miroslav. 2015. Počiatky Rehole pustovníkov sv. Augustína v Uhorsku a vznik ich samostatnej provincie. In *Studia Theologica*. 2015, roč. 17, č. 1, s. 95 – 107. ISSN 1212-8570.
- HUŤKA, Miroslav. 2015a. *Augustiniáni na území stredovekého Slovenska (Uhorska)*. Ružomberok : Verbum – vydavateľstvo KU 2015. ISBN 978-80-561-0297-8.
- PRAŽÁK, Jiří. 1966. J. Kejř. Les manuscrits du Décret de Gratien dans les bibliothèques tchécoslovaques. Studia gratiana VIII. In *Slovenská archivistika*. 1966. Roč. 1, č. 2, s. 270 – 271.
- ŠIŠMIŠ, Milan. 2001. Podiel Trenčína a jeho okolia na dejinách knižnej kultúry. In *Kniha 2000 – 2001*. Martin : Slovenská národná knižnica 2001, s. 222 – 227. ISSN 1336-5436.
- ZMETÁK, Igor, 2010. Historické knižnice v Novom Meste nad Váhom. In: *Nové Mesto nad Váhom. Vlastivedná monografia mesta do roku 2009*. Nové Mesto nad Váhom : Tising 2010, s. 322 – 327. ISBN 978-80-89501-03-8.
- ZMETÁK, Igor. 2012. Historická knižnica Prepozitúry Panny Márie v Novom Meste nad Váhom. In *Spríevodca po historických knižniciach na Slovensku. IV. zväzok*. Martin : Slovenská národná knižnica 2012, s. 59 – 62. ISBN 978-80-89301-97-3.